

”Vi er lutheranere”

På sporet af Martin Luther i og omkring Seyda.

***Oversætter: Præst Torkil Jensen.
Stor tak!***

Hjertelig tak til Fru Katharina Körting, reformationstovholder i Wittenberg, for hendes venlige besøg og ideen til dette hæfte. Forsidebilledet er malet af Jasmin Lindemann, Seyda, der går i 1.klasse.

Efter den 31.oktober 1517 kaldte den mand, der indledte reformationen, sig for Luther. Sådan underskrev han teseopslaget, og fulgte dermed datidens udbredte skik med at omskrive sit navn til

græsk, som også hans ven Melanchton havde gjort ved at omskrive sit oprindelig navn Schwarzerd.

”eLeUTHERia” betyder på græsk ”frihed”. Og Luthers indsigt i Den hellige Skrift skulle netop bringe frihed:

Den frihed, der lever af, at Guds nåde også gælder for mig; at jeg dermed kan gå op mod alle andre autoriteter – og at jeg i Guds kærlighed kan leve glad og frimodig.

(Se videre Kaufmann: Reformationens historie 2009)

Reformationen foregik i vores umiddelbare nærhed. Seyda ligger præcis midt i mellem Jüterbog, hvor Tetzl solgte sine afladsbreve og Wittenberg, hvor teseopslaget ”Mod afladen” blev slået op som reaktion på dette. Reformationens begivenheder skete her. På

reformationstiden, men også i tiden, der fulgte – indtil i dag 500 år efter.

Martin Luther kendte Seyda. Han har blandt andet brugt den lille by i sine prædikener i Wittenberg for at angive afstande: ”Forestil Jer, kære menighed, at Moses var nået så langt som til Seyda.” Og han tog sig personligt af besættelsen af præsteembedet. Luthers ven Bartholomäus Rieseberg var den første evangeliske præst i Seyda og virkede her fra 1527 til 1540. Han kom hertil på Luthers anbefaling, efter han som reformatorisk prædikant i Hessen kort tid forinden havde undgået at blive brændt som kætter.

Den 13.november 1528 ”fredagen efter Martins navnedag (11.november) ” skal Luther personligt have været i Seyda i

forbindelse med den første evangeliske kirkevisitats. Det fremgår af en "dagbog," hvor Luthers liv er beskrevet dag for dag. 10 år efter reformationens begyndelse handlede det om at finde ud af, hvor meget af det evangeliske budskab, der var nået ud til menighederne omkring Wittenberg.

Visitationskommisionen blev forskrækket over tilstandene. Ikke i Seyda, her virkede pastor Rieseberg jo allerede – men andre steder. Mange steder kunne præsten ikke en gang Fadervor. Hidtil havde evnen til at kunne læse været nok – så kunne man "læse" messen.

Visitatorerne indhentede også nøjagtige oplysninger om forholdene i Seyda før de udtalte deres anbefalinger. Hvad angår Seyda blev det bestemt, at der skulle bygges en skole og et hospital. Endvidere skulle der oprettes en "Almindelig Kasse"

altså skaffes midler til almindelig understøttelse af ikke mindst de fattige.

Labetz som dengang var anneks til Seyda blev byttet med Schadewalde, der hørte til Wittenberg.

Præsten i Mellnitz, der ikke havde tilstrækkelig indtægt på grund af embedets ringe størrelse, blev forflyttet til Seyda. I dag kan man stadig i den lille kampestenskirke i Mellnitz se ”menighedsdøren” og ”præstedøren” – og med egne øjne slå fast, at præsten i hvert fald må have været en meget tynd person for at komme igennem.

I Seyda blev der oprettet et superintendentur. En superintendent skulle forestå uddannelse for og føre tilsyn med 10 præster. Superintendenturet i Seyda bestod indtil 1877, og Seyda havde

indtil 1919 to præster: Superintendenten – senere ”Oberpfarrer” og en diakon med adresse på Kirkepladsen 1 og 2. Den nuværende præstegård blev nyopført i 1846.

Efter Luther havde været i Seyda, skrev han sine katekismer for at bøde på den ringe uddannelse. Kort og præcist forklares de vigtigste dele af den kristne troslære. Den lille katekismus i dialogform blev skrevet for husstand, skole og kirke og findes stadig i salmebogen. Den store rettede sig mod præstestanden og angiver passende baggrundsviden som for eksempel: Hvad er Gud? og Hvor dit hjerte skal være.

Gennem århundreder blev og bliver disse katekismer anvendt – i hus, skole og kirke. I lang tid afholdtes søndag morgen en

gudstjeneste og om eftermiddagen en katekismeprædiken. Så var det – som Luther skriver – en selvfølge, at et barn på 7 år ved, hvad kirken skal være.

Denne visitats blev ikke den sidste; igen og igen blev der holdt øje med, om det gik ordentligt til i menighederne. Så blev det påtalt, at der nok var en skole i Seyda, men intet hospital. Beboerne i Seyda undskyldte sig: De havde i stedet for betalt til hospitalet i Zahna.

Visitatserne vidner om, at reformatorerens store vilje til at organisere den evangeliske kirke fik sin konkrete udmøntning i de lokale menigheder. Hvor varsomt man på den anden side også kunne omgås med traditionerne ser man den dag i dag i kirkerne i Ruhlsdorf og Arnsdorf. I Ruhlsdorf findes et over 500 år gammel

træskærerarbejde, ”den hellige familie.” Foruden Josef og Maria som vi kender fra Bibelen, forestiller billedet også den hellige Anna – mormor til Jesus og mor til Maria. Hun har Jesus på skødet og er tydeligt ”under kysen” – altså gift. I baggrunden ses de tre ægtemand, hun har haft efter hinanden. Disse hellige personer mistede ved reformationen deres betydning som frelsesformidlere (Hellige Anna, hjælp mig, så vil jeg blive munk, bad Luther ved Stotternheim), men de blev altså ikke blot og bart smidt ud af kirken, blot flyttet bort fra centrum.

Endnu tydeligere ses det i kirken i Arnsdorf, hvor altertavlens midterdel med helgelfigurer blev taget ud og anbragt på sidevæggen. På dens tidligere plads i altertavlen anbragte man prædikestolen; Guds ord skal være i centrum, Jesus Kristus.

Rækken af lutherske præster i Seyda er lang. Det var ofte særdeles belærte personer med relationer til universitetet i Wittenberg. Et oliemaleri i kirken i Seyda viser os for eksempel Johannes Zacharias Hilliger, der gjorde tjeneste i 45 år fra 1725 til 1770. Hans belæsthed er symboliseret med en lang række bøger i baggrunden. Selv sidder han med en opslået bog, hvor der på tre sprog, hebræisk, latin og græsk, står: ”Befal Herren dine veje, også når det går dig dårligt: Herren ser dig dog!”

Menigheden i Elster er allerede ved navnet gået over i reformationshistorien (det var ved Elsterporten, Wittenbergs østlige byport at Luther den 10. december 1520 brændte pavens bandlysningstrussel). Denne menighed fik ved Luthers hjælp Valentin Schwan som præst. Her indtraf

det, som mange frygtede, og som cølibatet var indstiftet for at forhindre: at præstembedet gik i arv. 3 generationer af Schwan indledte den evangeliske præsterække i Elster.

I 1521 stod Luther for kejser og rige i Worms. Modigt tilbagekaldte han ikke, men påkaldte sig den hellige skrift og fornuften. Den danske hertug Christian (senere Christian III) var blandt tilskuerne, og blev derved en begejstret lutheraner. Senere indbød han som dansk konge Johannes Bugenhagen til gennem 3 år at indføre lutherdommen i Danmark og skrive den danske kirkeordinans. Guds ord og Luthers lære skal nu og aldrig forgå – sådan kan man den dag i dag høre det fra danske prædikestole.

De lutherske kongehuse stod i indbyrdes forbindelse og således kom en dansk prinsesse, Hedwig barnebarn af Christian den 3., til Kursachsen. Hendes mand kurfyrst Christian døde tidligt, og hun fik sit eget hertugdømme på Lichtenburg ved Prettin; det strakte sig helt til egnene omkring Seyda. Derfor blev det hende, der byggede den lille bindingsværkskirke i Gentha i 1624. 30-årskrigen gik hårdt ud over Gentha; her overlevede kun 2 enker og 2 enkemænd. De fik markredskaber og kvæg til genopbygningen – og en lille kirke til håb og trøst. Kunne det betale sig? kan man i dag spørge med god grund, men det er alt sammen udtryk for den lutherske tro, som imidlertid i Gentha åbenbarede sig på endnu mere markant vis. Det har vi imidlertid først opdaget for 3 år siden: Det er Hedvig selv, der sidder til bords med Herren på altertavlens oliemaleri. Til

gengæld er der udeladt en apostel! Det er typisk luthersk tankegang; vi har alle en plads ved Jesu bord.

Cranach indledte traditionen med at sætte byens borger til bords med Jesus på sin altertavle til bykirken i Wittenberg, men i Genta sidder – og det er sensationelt! – for første gang en kvinde.

Den praktiske udmøntning af troen på Guds kærlighed var tydelig fra begyndelsen. Allerede ved visitatserne handlede det om uddannelse for alle, om understøttelse af de svage og de fattige og om etablering af et hospital i Seyda.

I 1708 nedbrændte næsten hele byen Seyda; også kirken blev ødelagt. Det førte til at de sachsiske byer næstekærligt samlede ind til genopførelsen af såvel by som kirke i Seyda. Denne næstekærlige

handling kan vi takke for at Seyda overhovedet eksisterer i dag!

Den nye kirke blev indviet i 1711 og i 1717 var der også midler til at hænge en klokke op i tårnet (der havde tidligere været 5). Den lyder den dag i dag, og dens indskrift siger, at den ”herefter skal forøge den evangeliske kristenheds frydetone.”

Lidt yngre er det typiske lutherske alter med prædikestolen. På dette kan man se hele det lutherske ”program”: I midten det vigtigste: Ord og sakrament som frelsesmidler, altså prædikestol, alterbord og døbefont. Ved hjælp af et rødt forhæng gøres det tydeligt, at det, der sker på altermotivets snittet i træ, nemlig at Jesus holder nadver sammen med sine disciple, bliver nutid for os ved Herrens bord og i forkyndelsen af evangeliet. Læg især mærke til indbydelsens form: Brødet er

allerede lagt frem – også til dem, der skal komme.

Salmedigteren Martin Jentsch, der er født i Seyda, har brugt motivet i en salme, der stadig findes i den tyske salmebog (EG nr. 418).

Den vigtige lutherske sondring mellem lov og evangelium kan også ses på alterbilledet i Seyda. Til venstre ses Moses med de ti bud – loven, og til højre Johannes, som skrev at Gud er kærlighed. Begge peger hen på Kristus på korset. De to store figurer Peter og Paulus, som vel har givet kirken navn, er på et tidspunkt blevet byttet rundt, i år bliver de – også som en forberedelse til reformationsjubilæet - sat tilbage på deres oprindelige plads. Derefter vil Paulus pege på korset (og ikke ud i luften), og Peter vil med sin håndbevægelse

indbyde til Herrens bord og ikke til at gå forbi!

På kirkens pulpitur minder stole til øvrigheden og det saksisk-polske alliancevåben sammen med epitafiet for en øvrighedsperson til venstre for oliemaleriet af Hilliger om fællesskabet mellem det verdslige og det åndelige regimente. Denne øvrighedsperson bestred sit embede i 50 år og på gravpladen står: ”Gør mig det efter – så kan vi tale om det!” Også på den gamle klokke nævnes såvel verdslige som gejstlige repræsentanter. Den gamle skole ved siden af kirken blev opført i 1881, for en tredjedels vedkommende for midler indsamlet i menigheden. Superintendenden havde opsyn med skolen frem til 1918.

På oliemaleriet af Hilliger ses også den sorte "Lutherjakke" altså den sorte præstekjole med poignetter som stadig tjener som præstens beklædning. Sådan skal Luther have været klædt som professor i Wittenberg. Under alle omstændigheder hører dette til "adiaphoraen" de ikke hellige biting. Luther fik en gang et brev fra en bekymret præst i Brandenburg: fyrsten tillader ham nok at prædike evangelisk, men han kræver, at han stadig bruger de katolske klæder under gudstjenesten – kan han det? Og Luther svarer ham: Det vigtigste er det ord, han prædiker, så kunne han for den sags skyld stå der i underbukser!

I flere hundrede år forblev de gamle messeklæder i brug, og der er for eksempel i Gadegast bevaret en kvittering for anskaffelse af nye messeklæder. Først i

1817 indførte den daværende preussiske konge den sorte præstekjole som præsterne tjenestedragt.

På det tidspunkt var meget forandret i Seyda: Sachsen havde været i krig med Frankrig og havde tabt i befrielseskrigen mod Preussen og Rusland. Området kom til at tilhøre Preussen, og den preussiske provins Sachsen opstod. Den kunne blandt andet genfindes i navnet "Kirkeprovinsen Sachsen" som eksisterede indtil den blev forenet med Thüringen i "Evangelischen Kirche in Mitteldeutschland." Den preussiske konge blev overhoved. Hans kongehus stammede fra Hohenzollerne, altså fra Sydtyskland, og var derfor præget af den reformation, der havde sit udgangspunkt i Schweiz – de "reformerte". Allerede hans forgængere havde forsøgt at forene de for det meste lutherske

undersætter i Preussen med de reformerte i en kirke. Nu blev der taget mere udspekuleret fat: Der fandtes en union – en slags praktisk paraply – som samlede lutherske og reformerte, men som tillod hver menighed at blive i sin egen konfession. Kongen der også var en slags ”hobby-liturg” og som gennem sin ven den russiske zar Alexander havde lært den russiske musiker Bogatzky at kende, skabte en ”unionsalterbog” altså en gudstjenestebog med de sammenstillede bønner og messeled. Hver menighed, der frivilligt indførte denne alterbog fik et eksemplar med en personlig tilegnelse i guldtryk. Jeg har for eksempel fundet sådan en bog i Morxdorf under en kirkebænk. Men i Seehausen samlede bønderne sig foran præstegården, holdt deres gamle salmebøger op i vejret og råbte: ”Vi er lutheranere!”

På kirkepladsen i Seyda står der en Befrielseslind – en nu 200 år gammel kaukasisk lind, der minder om våbenbroderskabet mellem Preussen og Rusland. Det andet træ er en Luthereg plantet i 1883 til minde om 400-året for Luthers fødsel.

Samme år – 1883 – begyndte i Seyda også et stort diakonisk arbejde med rødder hos den store lutherske teolog Friedrich von Bodelschwingh. Han grundlagde i overensstemmelse med god luthersk tradition for næstekærlighed en arbejdskoloni i Bethel. Hans slægtning Gustav von Diest gjorde det samme i Seyda. Han så ”brødre fra landevejen” i de mange mennesker, der var blevet hjemløse på grund af den store økonomiske krise, og som derfor søgte ud på landet. Dem skulle

man give arbejde i stedet for almisser – igen et godt luthersk sigte, at bevare det enkelte menneskes værdighed og individualitet.

Bryd dit brød til de sultne. Før dem, der vandrer i elendighed, ind i dit hus; Bær hinandens byrder. Sådan digter Martin Jentsch – født i Seyda – i den før nævnte salme nr. 418. Jentsch' far tog del i grundlæggelsen af arbejderkolonien og sad foran alteret i kirken i Seyda: Bryd dit brød til de sultne, syndere som fromme, og hjælp så vi alle en gang kan samles ved dit bord”

På denne tid var også en stor del af missionsarbejdet i Tanzania – det, der dengang hed Tysk-Østafrika – luthersk præget. Derom minder en gammel missionsfane, som hænger over pulpituret i

kirken i Gadegast. Dengang afholdtes der missionsfester i Gadegast, som i øvrigt for første gang fik besøg af en farvet. Og såvel byens beboere som medlemmer af andre byers menigheder ydede bidrag til missionsstationer, kirker, skoler og sygehuse. Vi får stadig med jævne mellemrum besøg fra en sådan tidligere missionsstation: Lugala i Tanzania; et stykke af den lutherske verdenskirke vi tilhører, og som vores menigheder har været med til at bygge.

Også Lutherkirken i Leinefelde i Eichsfeld blev i 1866 finansieret med bidrag fra Gadegast. Der er ført nøje regnskab med, hvor meget hver enkelt familie har ydet. Gustav-Adolf-værket byggede denne kirke for de evangeliske i mindretalsområder.

I 1886 opførtes kirken i Ruhlsdorf. Kirkepatronen var Carl Traugott von Hülsen, som med sit liv gav et særligt eksempel på luthersk fromhed. Ikke kun sagde præsten ved hans begravelse, at intet dørtrin var ham for lavt; når han for eksempel besøgte sine landarbejdere i forbindelse med sygdom og bad og sang sammen med dem. Nej, han stod også bag oprettelsen af den almene brandforsikring for provinsen Sachsen – og senere for hele Tyskland – der skulle komme til at sikre mange mennesker mod elendighed og stor nød. I rigsdagen optrådte han i kulturkampen mod selveste Bismarck. Han gjorde det klart, at han som lutheraner ikke kunne godkende foranstaltningerne mod den katolske kirke – han var den første, der havde mod til at tale sådan i Rigsdagen, og som vi ved måtte Bismarck opgive sit forehavende. I våbenhuset ved

Ruhlsdorf kirke kan man se gravkorset for Carl Traugott von Hülsen med skriftstedet: Jesus Kristus siger: Jeg lever, og I skal leve!” Også altersølvet kan Ruhlsdorf kirke takke ham for. Hans efterkommere hjalp os sidste år i kraft af en stor donation med at reparere kirketaget og fortsatte således deres forfaders tradition.

Vore kirkers udsmykning viser os, hvad der var og er vigtigt for menighederne. Således findes der også i Naundorf et alter med prædikestol; et gammelt billede viser os, at der også i Genthafandtes et sådant indtil for 100 år siden. I Gadegast er et billede af Kristus, der kommer os i møde med udstrakte arme, anbragt i centrum. I Zennick er påskehistorien med Maria Magdalene det centrale blikfang i en blyndfattet rude. Kontrasten mærker man måske i virkeligheden først, hvis man tager

til Østfriesland, hvor man i de reformerte kirker ikke finder nogen billeder, kun en prædikestol i midten og ”klapbord i hjørnet” der stilles op, når der er altergang.

I forbindelse med rengøring fandt man i Gadegast under en kirkebænk en seddel med bekendtgørelser, der stammer fra 1920'erne. Den fortæller om skriftemål for ungdommen og i Gadegast står der faktisk stadig en skriftestol bag alteret. Luther afskaffede jo ikke denne form for skrifte – endnu i 1817 blev der i forbindelse med reoveringen af Slotskirken i Wittenberg indbygget en skriftestol – han kritiserede blot tvangen til at skrifte og den misforståelse, at man ved skriftemålet kunne renses for alt.

At menigheden konstitueres af ord og sakramente ses også i kirkebygningen i

Meltendorf. I den lille bondelandsby et stykke fra Fläming var der fra gammel tid ingen kirke, og vejen til Elster var lang. Den største af bønderne, Bröse, byggede i midten af det 19. århundrede et nyt stuehus og indrettede et kirkerum midt i dette. Senere – i 1896 – byggede byen i fællesskab sin egen lille kirke. Den er derfor den dag i dag på kommunale hænder. I denne lille landsby fandtes et livskraftigt kirkekor, der gennem årtier sang i kirken hver søndag. Præsten fra Elster kom ganske vist ikke så ofte, men så sørgede man for erstatning enten fra Gadegast eller sågar med stor anstrengelse fra Piesteritz – man ville høre Guds ord!

Reformationjubilæet i 1917 faldt sammen med 1. verdenskrig. Fra dette år stammer naglekorset i kirken i Gadegast. For hver nagle blev der givet et bidrag til soldaterne.

Og så kan vi ikke fortie, at også hos os blev Luthers taget i tjeneste af nazisterne.

Kirkeudsmykningen i Seyda fra 1935 blev i 1955 udvidet af en katolsk kirkemaler. Den forestiller Luther og Melanchtons våbenskjolde og salmen ”Vor Gud han er så fast en borg” samt centrale Bibelcitater. Noget lignende findes i kirken i Ruhlsdorf, men meget af dette kan ikke mere tydes. Lutherbilleder fra tiden omkring år 1900 finder vi Gadegast og Ruhlsdorf (her også et billede af Melanchton) hvor der også findes et oliemaleri fra det 18.århundrede af dem begge malet af Siebenhaahr.

Modstandsdygtigheden i den lutherske tro finder vi eksemplificeret i Pastor Hagendorfs liv og virke. Han var præst i Seyda fra 1938 til 1954. Han kom første

gang i Gestapos søgelys efter han havde indføjet en anmodning om bidrag til konverterede jøder i en anmodning om dokumentation til et arierbevis. På grund af kritiske udtalelser blev han arresteret. Efter den 17. juni 1953 (opstanden i Berlin) bankede to strejkeledere på hans dør og bad om hjælp. Pastor Hagedorf hjalp dem til at flygte og blev derfor endnu en gang fængslet.

Tilhørsforholdet til verdens lutherske kirker er blevet tydeligt og håndgribeligt siden 2003. På det tidspunkt skete der en udveksling af præster mellem Seyda og Baltimore/USA. Pastor Keith Hardy var her i to omgange og sagde forbavset ”Der er en stor kirke midt i hver eneste lille landsby – og den er luthersk!” Efter besøget, hvor pastor Hardy var ledsaget af sin hustru, har vi i flere omgange haft

besøg fra ”Epiphany Lutheran Church” i Baltimore og også i år får vi besøg – endda i 3 måneder. I vinterkirken i Naundorf hænder et rødt glaskors, der stammer fra Baltimore.

Gruppen af menighedsmedlemmer fra Seattle, der i 2005 hjalp til med renoveringen af kirken i Mellnitz og KFUM-huset i Seyda kom fra Westside Presbyterian Church. Presbyter er det græske ord for ”ældste” – selvom de er rundet af den reformerte tradition, var vi sammen ”I Luthers fodspor” – vores første møde fandt tankevækkende nok sted den 11. september 2001.

I det hele taget har interessen for reformationen og specielt for jubilæet i 2017 hjulpet os til mange kontakter. For eksempel får vi regelmæssigt besøg af et

stort kor fra Valparaiso nær Chicago – det største lutherske universitet i USA. 50 studenter sang med ved konfirmationerne i Gentha og Seyda og i kapellet i Mark Zwuschen. Vi var de første byer som dette kor, som er venskabskor med Thomanerkoret i Leipzig og som også skal medvirke ved Forbundsregeringens reformationsmarkering, fik kontakt med, og de har været meget trofaste mod os. Også fra andre lutherske lande har vi haft besøg. Biskop Marianne Christiansen fra Haderslev deltog i festen for kirkerenoveringen i Gentha i 2015, ligesom de bøhmiske brødre fra Tjekkiet og masureerne fra Polen har besøgt os.

Ved et byjubilæum i Naundorf opførte medlemmer af menigheden scener fra byens historie, og gæsteskuespiller fra

Wittenberg var Bernhard Naumann, der naturligvis optrådte som Luther.

Også i kraft af det lutherske verdensforbunds kontor i Wittenberg har vi haft besøg. En gruppe på 16 gæster besøgte en eftermiddag og en aften to af menighederne. Og næsten som om det var OL kom de fra alle verdensdele: Lutheranere fra Zimbabwe, Letland, Hong Kong, El Salvador, Canada, USA, Ghana, Zambia, Indien, Columbia, Sverige, Danmark... En stor gensidig oplevelse!

Endelig har flygtningesituationen givet kontakter. I de forgangne måneder har man forsøgt sig med arabiske rundvisninger i Wittenberg og dermed beskrevet reformationen for mennesker, der stammer fra en helt anden kulturkreds. Og fortalt dem, at man ikke kan købe ”en

billet til Paradis”, men til gengæld får den af Jesu Kristi nåde. At det ikke afhænger af indsatsen, men af Jesu kærlighed til hver enkelt af os. Det står i kontrast til al gerningsretfærdighed – i islam og i alle vore moderne samfund.

At Luthers ånd er levende iblandt os bliver vi også mindet om af spiret på kapellet i Mark Zwuschen. Det blev opsat i 2011. Her ses ”det flyvende lændeklæde” som vi blandt andet kender fra Cranachs malerier. Det bærer ordet ”vivit” – han lever. Jesus lever, det er budskabet, der går gennem århundrederne og stadig trøster og glæder.

Der findes meget, der er luthersk, uden at vi som sådan tænker over det. Det er som fisken i vandet, der først mærker det, hvis vandet er væk. Så bliver det svært.

Vi kan takke Luther for, at vi får gaverne til jul og ikke som tidligere på Sankt Nicolais dag (6. december) og ikke mindst for den evangeliske præstegård med præstefruen.

Luthers tanker er blevet bevaret i Seyda gennem tiderne: At vi lever af Guds nåde og at det giver os friheden fra at skulle frelse os selv på andre måder (som for eksempel Tetzels afladsbreve). At vi selv kan læse i Bibelen og derfor skal lære at læse. At vores næste har brug for vores hjælp. At vi kan fryde os over Guds gode gaver, og hvad der måske er særlig vigtigt i vore dage: at vi har et håb, som lader os plante et træ i dag – selvom verden skulle gå under i morgen.

Nadversalme sunget i Seyda gennem 500
år:

Gud giv os alle
sin nådes tegn
at vi går på hans veje
i sand kærlighed
og broderligt troskab
at vi skal få det daglige brød
Kyrieleison
Herre, din hellige Ånd
forlad os aldrig
men led os den rette vej
at din arme kristenhed
må leve i fred og enighed
Kyrieleison

